

I opet, pružio je ruku u drugom pravcu i ponovo dodirnuo nago telo, i kud god bi je pružio, svuda je susretao to golo žensko telo, glatko, gipko, koje kao da se zagrevalo od ruke koja ga je doticala. Ponekad je odmicao ruku brzo, ali ponekad je zadržavao i kao što se on sam sebi, bez kape i odpran, činio tuđinom tako ni za to obnaženo telo nije mogao vezati predstavu o Zinočki. I ono što se tu dogodilo, što su činili ljudi s tim bezglasnim ženskim telom, predočilo mu se u svoj užasnoj jasnoći – i s neakvom čudnom gorljivom snagom, javilo se u svakoj njegovoj ćeliji. Trgnuvši se tako da su mu zaškripali članci, on se tupo spustio kraj bele mrlje i skupio obrve kao mislilac. Užas pred onim što se zbilo zaledio se u njemu, savio se u klupko i ležao je u duši kao nešto tuđe i ne-moćno.

– Gospode, šta je to? – ponovio je on, ali zvuk je bio neiskren, hotimičan.

Opipao je srce. Udaralo je slabo, ali ravnomerno, i kada se nagao prema samom licu, osetio je slabo disanje, kao da Zinočka nije bila u dubokoj nesvestici, već je jednostavno spavala. I on je tiho zazvao:

– Zinočka, ja sam to.

I tada je osetio da će zbog nečeg biti dobro ako se ona još dugo ne probudi. Zatajivši disanje i brzo se osvrnuvši unaokolo, on je oprezno pogledao po obrazima i poljubio, prvo zaklopljene oči, zatim u usta, koja su se meko razvukla od dugog poljupca. Uplašila ga je pomisao da se ona može probuditi i on se odmakao i zamro. Ali telo je bilo nemo i nepokretno, i u njegovoj bespomoćnosti i dostupnosti bilo je nečeg žalosnog i razdražujućeg, što je neodoljivo privlačilo. S dubokom nežnošću i lopovskom, preplašenom opreznosću, Njemovecki se trudio da polaže na nju delove njene odeće i dvo-

struko osećanje tkanine i golog tela bilo je oštro kao nož i nepojmljivo kao bezumlje. On je bio i zaštićen i napadač, i tražio je pomoć od šume koja ga je okruživala, i mraka, ali šuma i mrak je nisu davali. Desila se tu gozba zveri i neočekivano odbačen na tu stranu ljudskog, shvatljivog i jednostavnog života, on je osećao miris gorućeg sladostrasja raširenog po vazduhu, i raširio je nozdrve.

– To sam ja! Ja! – besmisleno je ponavljao on, ne shvatajući ništa i sav pun sećanja na ono, kada je nekad spazio beli skut suknje, crnu siluetu noge i cipelicu koja ju je nežno grllila. I osluškujući Zinočkinu disanje, ne skidajući očiju s mesta gde se nalazilo njeno lice, pomerio je ruku. Osluhnuo je i pomakao ruku još više.

– Šta je to? – glasno i očajno je viknuo i skočio, užasavajući se samog sebe.

U sekundi je u njegovim očima blesnulo Zinočkinu lice i iščezlo. Trudio se da shvati da je to telo

– Žinočka, s kojom je danas hodao i koja je govorila o beskonačnosti, i nije mogao; trudio se da oseti užas onoga što se dogodilo, ali užas je bio prevelik, ako se sve to shvati kao istina, i nije se pojavljivao.

– Zinaida Nikolaevna! – viknuo je, preklinjući. – Čemu to? Zinaida Nikolaevna?

Ali izmučeno telo je i dalje ostalo bezglasno i Njemovecki se s rastrzanim rečima spustio na kolena. On je preklinjao, pretio, govorio da će se ubiti i drmusno Zinočku, privlačeći je sebi, skoro je upijajući noktima. Zagrejano telo meko se podavalo njegovom naporu, poslušno sledeći njegove kretanje, i sve je to bilo toliko strašno, neshvatljivo i divlje, da je Njemovecki ponovo poskočio i otegnuto zavikao:

– Pomozite! – i zvuk je bio lažan, skoro hotimičan.

I ponovo se bacio na telo koje se nije opiralo, ljubeći, plačući, osećajući pred sobom nekakvu provaliju, mračnu, strašnu i primamljivu. Njemoveckog nije bilo, on je ostao negde pozadi, a ovaj koji je bio sada, koji je sa strasnom žestinom gnječio goruće podatno telo i govorio, osmehujući se vrcavim osmehom ludaka:

– Odavose se! Ili nećeš? Volim te, volim te.

S istim vrcavim osmehom prineo je raširene oči tik uz Zinočkinu lice i počeo šaputati:

– Volim te. Nećeš da govoriš, ali ti se osmehuješ, ja to vidim. Volim te, volim, volim.

Čvršće je privukao sebi meko, bezvoljno telo, koje je svojom beživotnom podatnošću budilo divlju strast, lomio ruke i nemo šaputao, sačuvavši od ljudskog jedino sposobnost da laže:

– Volim te. Nećemo nikome reći i niko neće saznati. Oženiću se tobom, sutra, kad hoćeš. Volim te. Poljubiću te i ti ćeš mi odgovoriti – dobro? Zinočka.

I s naporom se primakao njenim usnama, osećajući kako mu se zubi utiskuju u telo, i s bolom i snagom poljupca gubeći poslednje iskre pameti. Učinilo mu je da su devojičine usne uzdrhtale. Za jedan tren svetleći vatreni užas ozario ga je mišlju, otvorivši pred njim crnu provaliju. I crna ga je provalija progutala.

*S ruskog prevela:
Kača Čelan*

Pripovetka "Provalija" ("Bezдна"), objavljena 1902. godine kao jedna od nekolicine kojima je Leonid Andrejev proširo drugo izdanje svoje prve knjige, bukvalno je izdvojila njegovo ime iz gomile mladih književnika okupljenih oko moskovskog književnog kružaka "Sreda", kojim je tada rukovodio Gorki. Upravo ovom pripovetkom, Andrejev okuplja oko svog talenta najraznovrsnije glasine, koje dolaze odavud i koje počinju da oko njegovog imena pleću mitove, bajke, tračeve. Ni sam Andrejev nije mogao ostati ravnodušan; odučio je da u jednim književnim novinama štampa molbu čitaocima:
"Budi te ljubezni:
Ne čitajte "Bezdnii"..." (Prim. prev.)

psihoanaliza, politika i ideologija

nenad mišević

nije riješeno pozivanjem na ovaj pseudo-iskon«. Prijetnja silom ne objašnjava ništa. Konsenzus traži suptilnija sredstva.

Psihoanalitičari Lacanove škole koncentrirat će svoju pažnju na hipotezu prema kojoj je odnos potčinjenosti fundiran na fascinaciji i na ljubavi, ili barem na zahtjevu za ljubavlju.

Već je na prvi pogled vidljivo da se radi o hipotezi koja nipošto nije trivijalna. Iako neki tipovi vlasti, od kojih je najočitiiji tip karizmatička vlast, očito traže od potčinjenih ljubav i neograničeno sljedbeništvo, iako se tradicionalna vlast u pravilu legitimira religijom, koja od vjernika eksplicitno zahtjeva upravo ljubav, ipak zamisao da moć počiva na fascinaciji i ljubavi nije nikako opće mjesto političke teorije.

Neki od Lacanovih sljedbenika potrudili su se da navedenu hipotezu učine još »jačom« (neočekivanijom, informativnijom): analizom birokratske vlasti oni pokušavaju pokazati da je birokracija naslijedila upravo arhaične crte religijom podržavane vlasti i da je legitimiranje efikasnošću drugorazredno u odnosu na iracionalne oblike legitimiranja vlasti samom vlašću. Izravno suprotna Neberovim naučavanjima, ova teorija i na historijsko-empirijskoj razini traži korijene moderne birokracije u katoličkom kanonskom pravu i Tridentском koncilu. (paralelna istraživanja o historijskim korijenima istočnoevropskih birokracija i staljinizma tu nisu provedena, usprkos živom interesu za fenomen staljinizma. Ako bi se tražila vremenska paralela s Tridentским koncilom, najlakše bi je bilo našti sredinom sedamnaestog stoljeća, u razdoblju posljednjih godina vladavine Mihaila Romanova, proglašenja »Uloženija« kao konačno kodificiranog pravnog sustava i izbora Nikona za patrijarha 1652. Držimo da bi u tom kontekstu bilo moguće pronaći vrlo jasne paralele zapadnoevropskom razviku).

Hipoteza o ljubavi prema Gospodaru, kao osnovnom motivu političkog konsenzusa, svakako vrlo jasno karakterizira većinu radova Lacanove škole, posvećenih politici. Ona pripada, međutim, u mnogo širi kontekst Lacanova pokušaja temeljnog preispitivanja psihoanalitičkog nasleđa i jedne nove konceptualizacije psihoanalitičkog iskustva.

Bliže jezgri Lacanova učenja stoji druga teza – da Zakon nije suprotan užitku već da stvori uvijek užitka, barem one vrste užitka s kojim psihoanaliza obično ima posla (Lacan u kasnim spisima diferencira i uvodi mogućnost drugačijeg, »drugog«, užitka). Struktura na koju aludira ova teza struktura je »zabranjenog voća«: dok životinja u svojem prirodnom funkcioniranju »pliva u zadovoljstvu«, čovjek traži užitak preko odvajanja i zabrane. Ljudski seksualitet, (spolna) želja nije onemogućavana zabranom, već se rada iz zabrane, iz kodifikacije. Zakona i Reda.

Hipoteza o ljubavi prema gospodaru nalazi svoju empirijsku verifikaciju u istraživanjima pravnih i religijsko-pravnih sistema. Njezinu teorijsku podlogu, međutim, čini teza o korelativnosti Zakona i užitka: ako je užitak zakonito čedo Zakona, ljubav ide zakonodavcu.

Tradicionalni psihoanalitički pristup politici integrirao je učenje o politici u stanovitu teoriju libida, koju bismo s nešto cinizma mogli opisati kao sociobiološki. Budući da se kultura shvaćala kao nešto izvanjsko ljudskoj seksualnosti, da se, u lakanovskoj terminologiji, zakon shvaćao kao nešto što je samo historijskim slučajem vezano uz želju, područje koje je promatrano kao izvanjsko kombiniranje socijalnih stega s unaprijed danim, prirodno temeljenim energetskim rezervoarom libida.

Lacan je psihoanalizu odvojio od njezine sociobiološke hranjive podloge. Kultura je kod njega shvaćena kao simbolički sustav, porijeklo koji se po analogiji s jezikoslovnim pojmom označitelja može prikazati kao jedno od otjelovljenja označiteljskog reda. Želja nije nešto suprotno simboličkom sustavu, već postoji samo u odnosu spram njega:

Dvostruk je interes psihoanalize, tačnije psihoanalitičke teorije za polje društvenog, političkog i ideološkog.

Ponajprije, psihoanalitička praksa postavlja teoriju pred gotov čin – ili upravo ne – čin – psihoanalitičkog odnosa. Ovaj odnos analitičara i analizanta predstavlja potku u kojoj se mogu prepoznati, prepričati i prigrati odnosi analizanta – subjekta s njegovom obitelji, paradigmatički s majkom i ocem, ponoviti, na planu diskursa, procesi koji su strukturirali analizantovo nesvjesno. Psihoanalitička teorije je tako već po svojem podrijetlu obvezana da položi računa o naravi ovih odnosa, da shvati subjektivitet kao nešto što je dostupno, razumljivo i objašnjivo samo unutar sklopa odnosa spram drugih i drugog.

Zatim, psihoanalitička teorija, u onoj mjeri u kojoj pretendira na mogućnost generalizacije, mora postavljati zahtjev da rezultate zadobivene u okviru analize proširi na razumijevanje *svake društvene veze*.

Od Freuda do danas psihoanalitičari su ostavili bogato nasljeđe teorija o političkom. U našem izboru odlučili smo se za prezentaciju novijih tendencija psihoanalitičke teorije političkog. Radi se o radovima koji su nastali bilo u ozračju, bilo u neposrednoj ovisnosti o onom psihoanalitičkom naučavanju koje je utemeljio Jacques Lacan.

Nećemo ovdje ulaziti u izlaganje Lacanove interpretacije Freuda. Zadržat ćemo se striktno na onim vidovima teorije koji su neposredno vezani za njezinu primjenu u analizi političkog i ideološkog.

Prvo pitanje koje sebi postavlja psihoanalitička teorija politike slično je pitanju što ga je, u marksističkoj tradiciji, Gramsci formulirao kao problem konsenzusa. Marksisti vide svako dosadašnje povijesno društvo kao pozornicu klasne borbe, psihoanalitičari kao pozornicu potiskivanja i »nelagodno u civilizaciji«. Jedni i drugi, stoga, treba da objasne kako je moguće da nesavršeno i čak nepravedno društvo postoji i održava se uz minimum upotrebe sile. Gramscijeva problematika konsenzusa i psihoanalitička problematika pristajanja na poslušnost čine zajedničko tlo objiju teorija i time ih strukturalno odvajaju od teorije kakva je napr. neoliberalistička.

Psihoanalitičari vide u fenomenu konsenzusa osnovnu činjenicu društveno-političke sfere i njezinu prvu i najvažniju zagonetku. Lacan komentira hegelovsku zamisao o sukobu na život i smrt iz kojeg se rada dijalektički odnos gospodara i roba s neskrivenom ironijom. Hegelu su potrebna isuviše jaka sredstva, pretpostavka o prijetnji smrću, »znak da ništa

- a) nesvjesno jest označiteljski poredak kao Drugo subjekta (nesvjesno nije sociobiološki rezervoar vitalne energije libida, nego struktura);
- b) želja postoji samo zahvaljujući označiteljskom redu;
- c) želja je regulirana označiteljskim redom.

Necemo pratiti dugi niz koraka koji od ovog rudimentarnog karakteriziranja lakanovskog pojma želje vodi do učenja o političkoj sferi. Naglasit ćemo samo da ovakav okvir dopušta da se traže direktne paralele između funkcioniranja jezika u diskursu i funkcioniranja političke sfere, da se kritika politike, barem djelomično izgradi kao kritika političkog diskursa i da se jezik shvati neposredno kao medij ljubavi-vlasti.

Pogledajmo kako ovo shvaćanje izgleda na djelu, u analizi.

Gérard Miller ovako vrlo jasno rezimirá osnovne crte lakanovske analize društvene veze kao diskurzivne veze:

»Politika, kao jezični fenomen, jest povlašćeno mjesto u kojem se precizno vrši identifikacija subjekata.

Svaki konstituirani diskurs, motiviran od strane neke vlasti, stvara svežanj. On uvodi u to da postoje riječi koje međusobno nalikuju jedna drugoj, tj. koje se odnose na iste predmete, koje poštuju iste zakone, i daju iste rezultate. Svaki diskurs koji razvrstava riječi stvara društvenu vezu. On raspoređuje subjekte, pri čemu se svaki od njih hvata svoje pojedinačnosti kao najdragocijenijeg dobra, a da ih pri tom on ipak homogenizira. Nema za čovjeka druge zajednice do zajednice jezika. U jeziku je, pak, diskurs taj koji je u stanju ostvariti vezu među bićima koja govore. Politika podvostručuje učinke diskursa kao temeljnog sredstva socijalne homogenizacije. Nužnost da društvena struktura standardizira subjekte daje politici njezinu važnost. Njezini odnosi s ratništvom su drugorazredni: politika ima ponajprije ulogu da smiruje, pacificira. Ona gomila slične, i bližnje, ona utemeljuje njihovu koegzistenciju, ona za njih ispostavlja zbiljnost. Kao nadindividualna i podruštveniteljska, ona time što imenuje svijet osigurava njegovu postojanost. Ona dijelom utemeljuje društvenu strukturu percepcije. Nije to zloupotreba ako od toga učinimo stanovitu jezičnu djelatnost: ona to jest, kao praksa inventara i katastra.

Međutim, iako je politički diskurs pacifikatorski, on se upojedinjuje polazeći od rata. Treba li reći da on jednostavno zamenjuje mržnju koju sličan i bližnji nosi u sebi protiv sličnog mržnjom spram drugog? To bi, međutim, pretpostavljalo da smo prije riješili pitanje s kojim se on ponajprije suočava: »Kome smo slični?»

Naravno, politički diskurs pacificira tako da prenosi rat drugamo, ali ovaj proces udaljavanja je dvostruk. Poistovjećujući subjekt s onim što ga predstavlja, on ga specificira, znači razlikuje. Da bi stvorio jedno, prvi drugo.« (G. Miller: »La standardisation politique«, L'An, br. 1, 1981.)

Prvi učinak političkog, kao diskursa i (time) kao djelatnosti, jest uvođenje reda u domenu individua i u jezik koji ih reprezentira. Sklop ovog pravljenja reda, međutim, daleko je od toga da bude neproblematičan. Upravo u analizi ovog sklopa nalazi lakanovska analiza jedno od svojih najčvršćih uporišta.

Simbolička struktura, red *par excellencia*, pretendira na totalitet i univerzalnost. Međutim, samo struktura označavanja čini ovu pretenziju iluzornom. Da bismo iskazali nešto o zatvorenom totalitetu, nije dovoljno da okarakteriziramo svaki element, potrebno je i da budemo u stanju reći da su nabrojani elementi – sve što ulazi u totalitet. To, međutim, ne možemo učiniti a da ne promijenimo nivo, da ne upotrijebimo opis koji već sadrži pojam totaliteta koji tek treba definirati opisom. Ovaj problem, koji se u formalnim disciplinama pojavio pod imenom problema impredikativne definicije, rješavan je na razne načine, među ostalim i time što je negirano da uopće postoji.

Lacan smatra da je problem impredikativnosti fundamentalan za svaku označiteljsku tvorbu. Okarakterizirati neki skup označitelja može se samo pomoću nekog novog označitelja, koji ne pripada ovom skupu, odnosno, da upotrijebimo manja manje neutralan termin, koji je iz tog skupa isključen.

Dok formalnu logiku zanima u prvom redu kako da izbjegne probleme impredikativnosti i srodne poteškoće vezane uz pojam totaliteta, Lacan potcrtava činjenicu da je ove probleme uočé moguće formulirati. Jezik dopušta da se u njemu formulira problem konzistentnosti, što znači da je jezik medij u kojem se konzistentnost može problematizirati (ako nekom ova formulacija izgleda isuviše slikovito ili premalo stogo, možda bi mu moglo pomoći prisjećanje na to da se dokaz konzistentnosti za neku dovoljno jaku teoriju može reprezentirati bez protuslovlja samo u teoriji. Ta, koja je jača od nje i koja za dokaz svoje konzistentnosti treba neku još jaču, barem u slučaju ako prihvatimo Hilbert-Bernaysove uvjete za predikat dokazivosti). U nekim seminarima Lacan tvrdi da je cijeli problem vezan uz odnos govora i zapisa, odnosno onog što se zapisuje i što se onda »o zapisu« može iskazati. U svakom slučaju, pojam reda i označiteljskog poretka obilježen je isključivanjem (pod prijetnjom nekonzistentnosti: red koji je potpun ne može biti konzistentan).

Pokušamo li prenijeti ovaj pojam reda kao nepotpunog totaliteta, totaliteta u nečem što samo više nije nikakva »cjelina«, na uređivačku dijelatnost govora u društvenoj sferi, suočit ćemo se s ozbiljnim problemima interpretacije.

Osnovna teza bit će relativno jednostavna: poredak u kojem diskurs reglementira neku zajednicu ne može biti apsolutno harmoničan. On pretpostavlja isključivanje, pretpostavlja zatvaranje i pretpostavlja, korelativno isključivanju, neki nedostatak. Tamo gdje je izostao neki označitelj, pokazat će se praznina za koju se fiksira želja, i koju treba prekriti nekim imaginarnim. »ideološki« krpežom.

Kako se prevodi isključenje? U čemu se ono zapravo sastoji? Da li je ono isključeno predmet ljubavi, predmet mržnje ili oboje? U kojoj mjeri se radi o strukturama nesvjesnog u doslovnom smislu, strukturama kojih subjekt nije svjestan, a koliko o strukturama koje pripadaju »nesvjesnom« kao sistemu koji upravlja subjektom, ali koje na više ili manje nejasan način mogu biti prezentne subjektu?

»Ono političko treba shvatiti kao onaj jezični akt u kojem se neki prvi element ispostavlja kao sličan nekom drugom, u opreci spram nekog trećeg i ovisno o nekom četvrtom«, piše G. Miller. Ova dosta složena formula

pokazuje koliko je prostora ovdje zapravo ostavljeno slobodnoj interpretaciji.

U nizu interpretacija pojam isključenja kruži oko dvostrukog značenja onog što je etimologijski značilo »sakralno«: sacer, svet i proklet, isključen stavljanjem na pijedestal i isključen kao objekt gađenja i mržnje.

Zaključit ćemo s Lacanovom shemom kojom on nastoji pružiti formulu, zapis koji bi, barem tendencijalno, objedinio ove različite pravce »isključivanja«. Istodobno, interpretacija ove formule vodi nas do uvođenja jednog novog pojma, pojma »znanja«, koji zauzima značajno mjesto u kasnim Lacanovim radovima.

Neka se neki subjekt, nazovimo ga \$, izdvoji iz gomile svojih bližnjih i smjesti u ono žarište koje skuplja i emitira moć i ljubav zajednice. Imat ćemo tako, kao što se može pročitati u Dolarovu tekstu što ga donosimo, na jednoj strani despota, gospodara, na drugoj gomilu podanika koja se, samim tim što stoji nasuprot Jednog vladara, homogenizira, ispostavlja kao neko bratstvo podanika.

Jezični akt kojim se gospodar potvrđuje u svojem činu znači izdvajanje nekog označitelja, njegovog promoviranje na rang prvog i vladajućeg: ime Gospodarevo, simbol jedinstva i moći. Lacea će ovog prvog označitelja opet označiti sa S_1 (*signifiant*), u opreci sa svim ostalima, s nepotpunim totalitetom drugih označitelja, koje obilježuje sa S_2 .

Ali svaka govorna djelatnost pretpostavlja neko uređivanje, neki red u kojem neki označitelji imaju prednost, u kojem se označitelj-gospodar suprotstavlja homogenoj mreži ostalih, S_2 .

Lacan i njegovi sljedbenici povući će radikalni zaključak: govor bitno uključuje ideju gospodara, onog koji razlaže nekonzistentnu necjelinu na uređene elemente. Miller predlaže da ga nazovemo Elementator: »Elementator je onaj koji u ime Jednog, označitelja-gospodara, gospodari nad jezikom da bi iz njega izveo pojam govora.« Zatim: »Kažimo da govor u stvari pripada gospodarevu govoru i da je njihova struktura struktura gospodareva govora« (»Théoria du langage«).

Shema, kojom je predstavljen govor gospodara pretpostavlja neki dani raspored mjesta. Zadana su četiri mjesta u kvadratnoj »matrici«:

– gornji lijevi ugao (a_1) je mjesto djelatnika – pričina. To je eksponirano mjesto, mjesto »pod reflektorima« diskursa. Element koji zauzima to mjesto je »djelatni« element sheme, u tom smislu da je njegova aktivnost najvidljivija – to ne znači da je on konačni oficijentni uzrok funkcioniranja sheme;

– donji lijevi ugao (a_2) zauzima onaj element koji leži »ispod« djelatnika, koji čini skriveni temelj cijele sheme, njezinu »istinu«;

– gornji desni ugao (a_3) je mjesto alteriteta. Prijelaz s lijevog gornjeg ugla na desni je prijelaz od djelatnika na njegovog drugog, njegov korelat;

– donji desni ugao (a_4) zauzima konačni rezultat cijelog procesa. Lacan obično izlaže ovaj rezultat više kao nusprodukt nego kao produkt, ono što preostaje i što se reproducira u shemi.

Elementi koji mogu zaposjesti ova četiri mjesta su slijedeći: subjekt, zatim S_1 ili označitelj-gospodar, zatim gospodar i konačno predmet ljubavi – mržnje, objekt užitka kojeg Lacan označuje početnim slovom grčke riječi »agalma«, malim »a«.

Samá shema četiriju mjesta nije matrica u doslovnom smislu riječi, budući da među mjestima vladaju složeni odnosi. Elementi (a_1) i (a_2) su međusobno odjeljeni »pregradom«, isto tako i elementi iz drugog stupca. Elementi prvog reda slobodno komuniciraju. Elementi drugog reda opet su odjeljeni.

Cikličkom permutacijom (bez jednoelementnih ciklusa) ova četiri elementa na četiri mjesta dobivamo opet četiri sheme, koje Lacan doznaučuje četirima tipovima diskursa. Diskurs gospodara, koji će nas ovdje jedino zanimati, karakteriziran je time da je na mjestu djelatnika označitelj – gospodar, što je u skladu s maloprije iznesenim. Na mjestu njegovog drugog je niz preostalih označitelja. Iстина cijelog procesa je subjekt – gospodar. Konačno, proizvod procesa je ljubav sama, moć kao agalma.

S_1 _____ S_2

\$ a

Mladen Dolar u svojem tekstu, što ga donosimo, pokazuje kako se shema diskursa gospodara može primeniti na određeni, povijesno dani diskurs, u ovom slučaju na despotski diskurs fašizma. Mi ćemo se pozabaviti drugim aspektom problema, onim što bismo mogli nazvati genezom odnosá fiksniranih u navedenoj shemi.

Lacan u svojem seminaru o naličju psihoanalize, čiji je veći dio posvećen diskursu gospodara, započinje sa stanovitim preoblikovanjem klasične dijalektičke sheme odnosa gospodara i roba.

Da bi gospodar uistinu mogao vladati, da bi bio gospodar a ne »prvi sluga zajednice«, on treba da se ograniči na označitelja koji ga reprezentira i na ljubav koju mu nude njegovji podanici. Sam njegov status gospodara odvaja ga od svih onih označitelja koji će se sad sami naći na strani roba, na strani alteriteta: S_1 _____ S_2

Ovdje Lacan, međutim, uvodi ingenioznu konstrukciju. Što su ti označitelji iz kojih se gospodar izuzeo samim aktom uspostavljanja gospodareva govora? Hegel nas poziva da gospodar na prvoj etapi zamislimo kao neradnika i nezalicu: za njega radi rob koji zna i čije znanje sadrži tajnu gospodareva užitka. Kao u Plautovoj komediji, odnos je obostrano parazitizma: Miles Gloriosus pati od lošeg pamćenja, pa mu njegov lažljivi sluga mora recitirati popis njegovih podviga, naravno izmišljen od početka do kraja. Povijest počinje tu, pred odajama gospodarevim, čiji užitak ovisi o nepouzdanju, gladu podržavanju memoriji roba.

Lacan predlaže da onda ovaj alternativni niz označitelja, S_2 nazovemo njegovim imenom: to je znanje, ono znanje kojim raspolaže rob, »ono koje čini da se život zaustavi na granici spram užitka«.

Praktično znanje roba posreduje između roba i gospodara: »Ova umješnost, znanje kako se nešto čini, tako blizu animalnom znanju, nije, međutim, kod roba lišeno onog aparata koji od njega čini jezičnu i artikuliraniju mrežu: artikuliranog aparata. Treba uočiti da se to znanje može prenijeti od

roba gospodaru. Funkcija episteme, prenosivog znanja, jest to da znanje postane gospodarevo. Radi se o tome da se izvuče bit, kako bi ona postala gospodarevim znanjem.

Hegelovska shema dijalektike odnosa gospodarara i roba tako je transformirana: cijela se povijest kreće u naznačenom odnosu između S₁ i S₂, između moći i znanja. Evolucija političkih sistema na Zapadu pretpostavlja spregu dvojeg: arhaičke strukture vladavine i tehnički dotjeranog znanja o upravljanju. Legendreov intervju inzistira na teologijskom karakteru ovog znanja, na nesvodivosti znanja o vladavini na »industrijsku psihologiju« i na pozitivističku znanost o organizaciji. Polazeći od naoko sporednih detalja, od pedantne analize načina na koji kanonsko pravo regulira ponašanje i tjelesnost – na primjeru teološkog učenja o plesu – on izgrađuje nacrt teorije moderne vlasti.

Zamisao, u stvari iluzija, da postoji znanje kao totalitet, leži u samoj biti politike. Moderni Gospodar, moderni Vladalac, da se poslužimo Gramscijevim terminom, ima znanje na svojoj strani. Od antičkog Milos Cloriosusa do moderne birokracije »nešto se izmijenilo na mjestu znanja«; birokracija jest upravo to, struktura koja tvrdi za sebe da nije ništa drugo nego nosilac znanja, kompetencije – »stručna služba«.

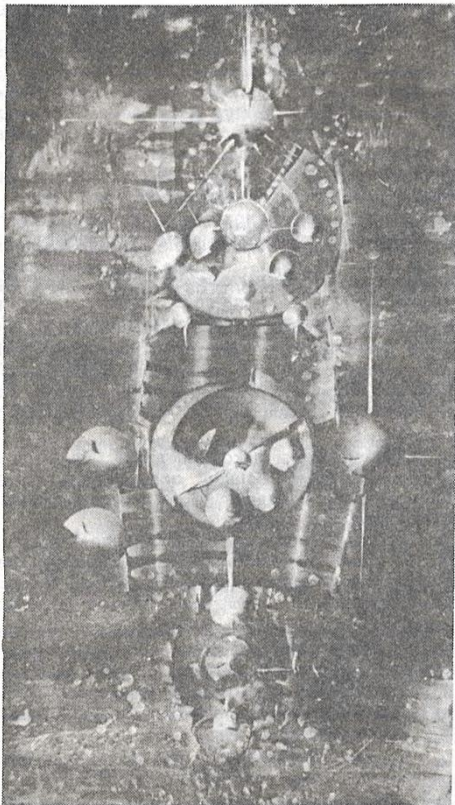
Postoji veći broj radova lakanovske orijentacije posvećenih dijelom ili u cjelini političkoj i ideologijskoj sferi. Spominjemo rad A. Grosricharda o fantazmu despotske vladavine, radove P. Legendrea o crkvenom pravu i modernoj birokraciji (»Ljubav cenzora«, »Uživati u moći«), studije P. Kaufmana o »Politici i nesvjesnom«, konačno, rad G. Millera o kolaboracionizmu. U našem smo se izboru htjeli ograničiti na tekstove koji ne pretpostavljaju poznavanje Lacanove teorije, već uvode u nju putem razmišljanja o političkom.

Privedujući izbor, međutim, pokušali smo povesti računa o još jednom momentu. U Jugoslaviji se, naime, u posljednjih nekoliko godina, pojavio niz autora koji pišu ne samo o Lacanu, već i polazeći od Lacana, i uspješno posređuju lakanovsku psihoanalizu s marksističkim istraživanjima. Posebno je sustavno na tome radila grupa ljubljanskih autora, mahom sociologa i filozofa. Spominjemo ovdje Žižekove analize staljinizma, Močnikove radove o paradoksima pluralističkog diskursa i radove Dolara i Potrča.

Dolarov rad, koji donosimo, pruža dobru sliku o tipu proučavanja kojima se uspješno bavila i bavi grupa ovih ljubljanskih autora: analiza totalitarne ideologije i njezinog diskursa.

Napomena redakcije:

Tematski blok o psihoanalizi i ideologiji, koji smo iz objektivnih razloga sveli na tri teksta, donosimo zahvaljujući Nenadu Miševiću.

likovni prilozi na stranama: 123, 134 i 152; rajko petković bosanac

društvena veza

eugenie lemoine-luccioni

»Umjetnost je stvar prošlosti« izjavio je Hegel otvarajući svoje predavanje o estetici, Goetheu nasuprot, kako podsjeća Maurice Blanchot.¹ I on odmah prevodi i nijansira: »Umjetnost nije više u stanju nositi potrebu za apsolutnošću«.

Viša od njihove potrebe za apsolutnim, što i upitani pisci izjavljuju, jest njihova potreba da se saberu u svim ljudima. Ovaj stari san koji je nosila i Crkva, htjeli su oni ovjekovječiti u Grobnici, Kazalištu i Knjizi. On pripada djelu u produkcijama koje nisu samo djela shvaćena romantičarski kao djeca autora. Ja ne isključujem tekst koji ovdje pišem. On je proizvod jednog niza istog naslova kao i ostali. Potpis označava osobu koja piše, ne više kao autora već kao običnog pisca. Dakle, pisac je samo zanatlija koji oblikuje i daje svoj stil. U tom smislu je umjetnost zaista »stvar prošlosti«, barem velika umjetnost. Ali, ponajviše se razmrvio san o sabiranju.

On visi samo o jednoj identifikatorskoj niti, niti generacija, i o jednoj drugoj, koja malo-pomalo povezuje ljude u sadašnjosti. Tako rascijepano ljudstvo se ne može izvući, iako su niti u pitanju svedene na ime i obilježje vrlo tanke, iako su ono što jesu: imaginarne i simbolične.

Ime, koje najprije predstavlja nit, prikriva slovo koje označuje buduću subjekt. »Društenost Lacanova subjekta se poistovjećuje s radikalnom primitivnošću slova«, moglo je biti napisano.² Zaista, ali treba dodati, s Lacanom, da »riječ dolazi prije slova«. Konzekventno tome, ime ne predstavlja samo vezu, ono je tvori. Uzeti nečije ime, ako se radi o ženi; dobiti ga, ako se radi o djetetu, to vezuje i modificira subjekt. Ono ga identificira.

Ono ga otuđuje. Primljeno ime je uvijek ime drugoga, u stvari. U tom smislu nema ličnoga imena. Ista prepreka koje dijeli veliko S od maloga s, tj. označitelja od označenoga, u lakanovskoj temeljnoj alegoriji udaljuje odlučeno i s istim odstupom ime od subjekta koji ga nosi a subjekt od objekta.

Pismo polazi od ovog rascijepa. Ono za analitičare označava diobu subjekta, od čega nastaju neuroze i psihoze, ali i sam analitički posao.

Ono može dovesti do umorstva onoga koji zadržava ime od strane onoga koji ga prima ili uzima.

Društvo krpa ovaj rascijep pošto ga je negiralo. Ono guši sve krikove smrti, rođenja, ljubavi. Za onoga koji čuje postoji zločin: nekoga ubijaju. »Eros«, kaže Freud, »drži sve živo, ali njegov krik implicira nijemu viku brata mu blizanca.«³

Društvo pokopava umorstvo pod debelo tkanje ugovora, prešutnih ili afektivnih, koji povezuju ljudsko protiv zločina. Ali ono ga istovremeno i pretpostavlja. »Dugo vremena, odmah pošto je brutalno ubijen«, kaže Freud,⁴ »primitivni otac... dobiva rang božanstva«,⁵ a govoreći to, Freud tkanju ugovora dodaje onaj još otporniji, o religiji. Da svaka religija slavi žrtvu, to je očito; a isto tako, iako vjernici to više ne vide, ta se početna žrtva stalno obnavlja u misi. A isto tako ne vidimo u tragediji ritualnost žrtve, ono što ona bijaše.

Simbolizirajući umorstvo preko rituala, žrtvovanje ga socijalizira i neutralizira. Ali ono ne dopušta da bude dugo vremena neutralizirano. Pojavljuje se uskoro probijajući prepreke civilizacije: »Hoće li progres civilizacije znati, i u kojoj mjeri, savladati preturbacije koje su životu u zajednici donijeli ljudski porivi agresije i samouništenja? S tog gledišta sadašnja epoha zaslužuje možda posebnu pažnju«. Freud je to pisao 1930. Pedeset godina kasnije to je još istinitije, a papa ponavlja Freuda.⁶ Freud nastavlja: »Ljudi današnjice su toliko savladali prirodne sile da im je uz njihovu pomoć postalo lako iskorijeniti se međusobno do posljednjega. Oni to dobro znaju i to dobrim dijelom objašnjava njihovu sadašnju uznemirenost, nesreću i tjeskobu.«⁷ U svakom slučaju, ako se više na jednom dijelu zemlje, na drugom se jedva čuje. Uho je uvijek otvoreno, jer ono nema kapke. Zato je ono izabrano za mjesto svih vrsta agresije. Kroz uho ulaze glasovi koji progone. Ipak, ima zvukova koje uho zna ne čuti, i ono se zna zatvoriti i bez kapaka.

Među tim zvukovima su krikovi. Ma koliko bili nijekani, pošto su, uostalom, bili potisnuti, oni su ipak ušli i postoje u pismu, koje »omota« označitelja i prenosi ga s njim.

Kakve li krikove ne ispuštamo u snu? Noću se naša postava okreće, koža svemira puca. Nakaze urlaju. Ujutro, dan se vraća i sva lica ponovo navlače svoj familijarni izgled: onaj izgled koji nam bližnji prepoznaju. Posao identifikacije, na koji nas prisiljava strašni zakon, smrtni, isključivanja: ako nisi kao ja, ubit ću te. Pripovijest »Šarena ptica« vrijedi kao apologija. Tih nasilje poništava svaki rascijep, ali tišina će prijeći u buku i bijes u ratu. Posao identifikacije koji država proklamira, sudbeno potvrđuje i prisvaja, dokazuje se onda – u ratu – onim što jeste: parodija mira. Država je, u stvari, proizvod identifikacije svih u njenom liku, ili u liku onoga koji je predstavlja.⁸ Pripovijest o etiopskom kralju, čoravu i hromu, čiji su podanici svi htjeli biti čoravi i hromi, daje točnu ideju o procesu.

Freudova analiza⁹ je uvijek aktualna, iako danas ideal pojedinca, inkarniran u idealu svih, nema uvijek obličje u osobi idola. Država nema manje moći nad imaginacijom.

Ona priznaje, kao da je osoba, tu vezu između individua A i individua B, zatim B i C itd., koje će navesti prema G. Batailleu, onome od »slabe komunikacije«, baze profanog društva, kao opoziciju »čvrstoj komunikaciji«, gdje se ljubavnici spajaju poništavajući se u svetome.